

צילום: אלאמי

בית הכנסת אלגריבה בג'רבה: אסור להתחתן עם יהודים תומכי כי"ח, לשתות מיינם ולאכול מפתם

בלעדי החשבון לא ירים איש ידו ורגלו

הכמ"ה (הרב משה כלפון הכהן), גדול רבני ג'רבה, פיתח בראשית המאה העשרים תפיסות חינוך מקוריות ואמיצות. שמרנות דתית רדיקלית פסעה יד ביד עם חדשנות פדגוגית מרשימה ולימודי מתמטיקה ומדע. ירון נעים משרטט קווים לדמותו של מנהיג ששום סטריאוטיפ אינו הולם אותו

ירון נעים

פתח דבר

הכמי ג'רבה רחוק באופן עקרוני את כניסתו של ארגון כי"ח, הוא אליאנס, בלא פחות מארבע הזדמנויות שונות ולא היססו להכריז בשנת 1904 חרם על הארגון ועל היהודים שישלחו את בניהם לבית ספר זה, מתוך ידיעה שפעילות כי"ח הביאה רבים מהיהודים לחילון ולנטישת חיי הדת והמסורת. האי ג'רבה, שזכה לכינויים כגון האי הפלאי, אי הכוהנים ועוד, שוכן בדרומה של תוניסיה. באי זה התגוררו בין המאה השבע-עשרה למאה העשרים כ-5,000 יהודים – מספר קטן יחסית, אך חשיבותם מבחינה

ד"ר ירון נעים, מחנך וסגן מנהל בתיכון אמ"ת בבאר שבע, בוגר מרכז מנדל למנהיגות בנגב, כתב עבודת דוקטור על הכמ"ה

תורנית, למן המאה השמונה-עשרה, עלתה עשרות מונים על מספרם. ליהודי האי מאפיין ייחודי: הם חיו בשתי שכונות מבודדות לחלוטין. בשכונה הגדולה (חארה אלכבירה) התגוררו כשני שלישי מתושבי האי היהודים ואילו בשכונה הקטנה (חארה אלזרי'ה) כשליש מיהודי האי. מספר קטן של יהודים חי בשכונה המוסלמית הגדולה באי, שנקראה חומת-א-סוק. החרם של רבני ג'רבה על ארגון כי"ח והעובדה שיהדות זו נותרה למעשה המקום היחיד שהארגון לא הצליח לפעול בו באזור צפון אפריקה עוררו רושם שבמשך דורות לא חל כל שינוי באורח החיים של היהודים באי ג'רבה ושהוא נותר שמרני בדומה לאורתודוקסיה של היהדות החרדית באירופה. אלא שמתברר שחלו שינויים גדולים בתודעת יהודי ג'רבה

ובאורחותיהם, ומקורם לא היה "יבוא" חיצוני. רבני האי, ובראשם הרב כלפון משה הכהן (הכמ"ה 1874-1950), גדול רבני ג'רבה, לא נותרו אדישים לתהפוכות המודרנה ובעת הם הקפידו קלה כבחמורה על מצוות הדת היהודית. אם כן הדילמות העכשוויות של היהדות החרדית בישראל כבר נידונו בהרחבה לפני יותר ממאה שנה, ודווקא בצפון אפריקה מכל המקומות בעולם.

החינוך הטרנס-מודרני בג'רבה

התלמיד היהודי בג'רבה החל את מסכת לימודיו בגיל ארבע-חמש במוסד לימוד שנקרא מעללם או כותאב. תנאי הלימוד בכותאב היו קשים, כי מורה אחד בלבד לימד מספר

גדול של תלמידים בגילים שונים. ככל שהמלמד היה מקובל יותר, כך ביקשו יותר תלמידים ללמוד אצלו. מספר תלמידים בכיתה עלה לעתים על חמישים. הלימודים היו ללא ציונים או תעודות. הלימוד נמשך מעל עשר שעות ביום, בכל ימות השבוע, לרבות שבת, וכלל הפסקת צהריים בת שעות כדי לאפשר לילדים לאכול בביתם. תלמידים מצטיינים המשיכו ללמוד עד נישואיהם, ואילו תלמידים שנשרו החלו לסייע בפרנסת הבית.

אסור להתחתן עם יהודים שתומכים בכי"ח, לשתות מיינם ולאכול מפתם

הכמ"ה ויחסו לארגון כי"ח

הכמ"ה לא חשך את שבת לשונו מארגון כי"ח והתבטא נגדו בחריפות רבה. למשל כאשר חשש מפני הפרת החרם, הוא נדר נדר ולפיו אם ידע בביטחון שבית הספר כי"ח לא יפתח בשכונת חארה כבירה, הוא ילך לבית הכנסת אל-גריבא וייתן חמישה פרנק לצדקה.

לכי"ח? בתוניסיה היה מקובל לחשוב ש"האומה הכובשת" פותחת בתי ספר ו"בולעת" את הנכבשים. לביטוי זה, "האומה הכובשת", נתן הכמ"ה משמעות כפולה: השלטון הצרפתי, שאחת ממטרותיו העיקריות היתה להפיץ את התרבות הצרפתית, וארגון כי"ח, שאת תוצאות פעולתו השלילית מבחינת הדת ראה הכמ"ה בקרב יהדות תוניסיה. "בליעה" זו של האומה הנכבשת מתרחשת בארבעה מובנים: "מצד השפה, מצד השמות, מצד

הכול עניין של חינוך

מתי אומרים: בנאומי בחירות, במאמרים של בכירי העיתונאים כאשר מתגלה שערורייה ציבורית חדשה, בשעה שאנחנו מרכלים על אותו ילד שהושעה מבית הספר אחרי שנתפס כותב גרפיטי על דלת המנהל.

משפט אופייני: "תאמין לי, כל השחיתות הזאת, מעשי האונס הללו, תרבות הנהיגה הזאת, חוסר היכולת לעמוד בתור והחום המתיש באוגוסט - זה הכול עניין של חינוך!"

מה הבעיה פה בעצם: לא נכון שהכול עניין של חינוך. נרמה שבשעה שיש בעיית עומק חברתית או תרבותית הסיסמה "חינוך" נשלפת כאילו מכאן והלאה אפשר לנשום לרווחה

ולנהיג לגננות ולמורות המסורות לפתור לנו את המשבר. צוות המורים של שכבה ח' יטפל באלימות, הצוות של ט' יטפל בנגע הסמים, ואילו צוות י"א יטפל בחוסר הסובלנות הפוליטי.

בקלישאה יש גרעין של אמת: דוגמה אישית, הנהגה, אנשי מעלה שיהגו באופן ראוי לחיקוי - כל אלה הם במונח עמוק (גם) חינוך. בטח לא מערכת בתי הספר לבודה.

אז מה אומרים: מעדיפים לתת דוגמה אישית, להיות מופת אלטרנטיבי לאותה תופעה מגונה. בה בעת מותר להפגין, למחות, לשוחח, לשכנע וכן, גם ללמד.

המנהגים וכן מצד עוזבם את תורת ה". המורים נראים כיהודים, אך כוונתם האמתית היא "לשרש תורה ומצוות". הכמ"ה אומר: "לדעתי אסור אפילו להיכנס למקום זה (בתי הספר של כ"ח) אפילו כניסה בעלמא והרי הם כבתי עכו"ם". הרעות שירכשו התלמידים מארגון כזה עלולות להערכתו להשתרש אצלם עד זקנה ושיבה, ולכן אסור להתחתן עם יהודים שתומכים בכי"ח, אסור לשתות מיינם ואסור לאכול מפתם. בעצם מובע כאן חשש ממדרון חלקלק: "יהודים שהקלו בדברי חז"ל פרקו לאחר מכן עול מצוות והיו למינים [כופרים] גמורים". גם כיום, מזהיר הכמ"ה, אלו המלמדים את בניהם ובנותיהם לשונות זרות "בטרם יכירו ובטרם השתרש בלבבם טיב האומה הישראלית" עלולים לגרום לילדיהם להיבלע בין האומות. ולכן יש ללמוד שפה זרה רק אם מוכרח... ואין להוסיף עליו". ההסתייגות האחרונה חשובה. הכמ"ה אסר לכאורה לימוד של שפה זרה, אולם יש לדעתו מקרים שבהם אין מנוס מזה. רטוריקה נוקשה שמקפלת בחובה גמישות

שיטות החינוך בהגותו של הכמ"ה

הכמ"ה, כיהדות צפון אפריקה כולה, מצטייר כשמרן מובהק. עיון ברוגמאות ילמד שההפך הוא הנכון. העצמת המורה: בעיני הכמ"ה, האדם החשוב ביותר בחינוך הנער אינו האב אלא המלמד. כך נימק זאת הכמ"ה: נאמר במקורותינו שלימוד תורה מזמן את האדם לחיי העולם הבא. אם כך ברור שכל אחד מן המורים והמלמדים זכאי לחיי עולם הבא, שכן לא ייתכן מצב שתלמיד יקבל שכר ואילו מי שהכשירו, טיפה בו רצון ללמוד ויכולת ללמוד לא יקבל לפחות אותו שכר עצמו. את המורים מושהו הכמ"ה למשה רבנו. מדוע? משום שעיקר מפעלו של משה היה ללמד את בני ישראל תורה ("תורת משה"). לכן זכותו של כל מלמד בעולם רבה מאוד. השפעה חברתית: תנאי הכרחי להצלחת תהליך חינוכי הוא להימנע מחברתם של "פועלי אוון", שעלולים להשפיע על שאר הילדים בדרך שלילית. על ההורים לבקש מהרב

המלמד להפריד את בניהם מחברים כאלה. אם יראה המלמד שהתלמידים השליליים אינם חוששים ואין להם תקווה, עליו להודיע להוריהם כי עליהם לעזוב את בית הספר. במקרה כזה מותר, באופן יוצא דופן, להשתמש בדרכי "פוליטיקא, האלכסון וההטיה", כלומר "שקרים לבנים", כדי להרחיק את הנער הפוחז מבלי לגרום לו ולהוריו להתקומם כנגד המלמד. הכמ"ה הרגיש כי על הגורם האחראי בחינוך, קרי המלמד, לנהוג בנחת ובלי קפדנות. התנהלות ראוייה זו של המלמד מכוונת לשמר את מעמדו הסמכותי מבלי שכבודו ייפגע עקב שימוש באלימות, המביא לירידת קרנו ולהפחתת הרושם והסמכות שיש לו אצל התלמידים. על כן אסר הכמ"ה על המלמד להגיב בספונטניות על חוסר המשמעת של התלמידים, אלא אדרבה, יש לו להסביר לנער את הבעייתיות של מעשיו, להתריע בפניו פעמיים או שלוש ורק לאחר מכן "יכנו או יכעס עליו מן השפה ולחוץ [...] בלי כל כעס פנימי". באותה נשימה הזהיר כי הכועס מתבלבלת עליו דעתו או אינו פועל כשורה, ואין חייו חיים וכל ימיו מכאובים, ועל כן יש להימנע מכעס ואין אפילו לשהות בחברת כועסים. שיקול חדש המופיע אצל הכמ"ה הוא התחרות: הכמ"ה הזהיר את המלמד כי הורים בלתי מרוצים עלולים להעביר את בנם למלמד אחר ועל ידי כך לגרום לו נזק כלכלי, מאחר שיהיו לו פחות תלמידים ופחות הכנסה.

שיטות פדגוגיות:

שיטת הלימוד: הכמ"ה קבע כי יש צורך לחנך את התלמידים תחילה על ידי הסבר ארוך ואחר כך שינון בקצרה, כדי שיוכרו את הדברים היטב. גישתו מזכירה אנתרופוסופיה מודרנית: ללמד את התלמיד בכל פעם חלק מהאמנות, המותאם להתפתחותו וליכולתו, ואז לאפשר לו להתנסות בה. כך מכשיר התלמיד את עצמו למעשה, מהקל אל הכבד. עוד קבע כי יש להקשות על התלמיד בשאלות שונות כדי לחדר את שכלו וציין כי עד שהתלמידים לא יבארו היטב את הנושא, יקפיד המלמד שלא "יראה להם פנים".

הכמ"ה אסר לכאורה לימוד של שפה זרה, אולם יש לדעתו מקרים שבהם אין מנוס מזה. רטוריקה נוקשה שמקפלת בחובה גמישות

יש לו להסביר לנער את הבעייתיות של מעשיו, להתריע בפניו פעמיים או שלוש ורק לאחר מכן "יכנו או יכעס עליו מן השפה ולחוץ"

סיכום

רבני ג'רבה דחו את ארגון כ"ח, משום שהבינו שהדבר יפגע בקהילה היהודית מבחינה רתית. בשונה מהרבנים באירופה, שגרסו בנוקשות "חדש אסור מן התורה", הם לא התנגדו לגישות מודרניות, כשם שלא תמכו בהן. "הכול לפי העניין". עיקרון זה מבוסס על גישתו של רבי מאיר בעודו לומד תורה מאלישע בן אבויה, רבו הגדול שכפר בעיקר (לכן קיבל את הכינוי "אחר"). לתמיהת חכמים על לימוד תורה מכופר נענו כי "תוכו אכל וקליפתו זרק". בכך גילו אומץ לב וגמישות רעיונית במפגש עם הזר, האחר, המאתגר, שרבני ימינו יכולים לקנא בו. ■

איגוד ערים
לאיכות הסביבה -
נפת אשקלון

השתלמויות בנושא איכות הסביבה

מגוון קורסים חווייתיים ומהנים לעובדי הוראה

לאיגוד וותק של למעלה מ-20 שנה בקיום קורסים לאלפי מורים. הקורסים מוכרים לגמול השתלמות.

מוכר לעובדי הוראה בשנת שבתון

קורסים בלמידה מרחוק:

חינוך לקיימות | אדם וטבע
הסביבה בה אנו חיים
סביבה גלובאלית | שימוש מושכל במשאבים
בניה ירוקה | חדש ישן ומחודש
סביבה ויהדות | המים בישראל
טבע ונוף במישור החוף
סביבה בריאה | מזון תזונה, ובריאות ועוד

קורסי סיור:

בירושלים | באתרי מים
באתרי פריחה | לטייל עם התנ"ך

סמינרים מרוכזים:

בים המלח | באילת | בירושלים | במישור החוף

קורסים פרונטאליים וסדנאות:

איכות הסביבה | תזונה נכונה
בישול בריא | מיחזור

פרטים והרשמה:

באתר האינטרנט: www.e-a.org.il
טלי איגוד: 08-6766007/1
אוריאל גבאי: 052-9256567

uriel@e-a.org.il

רחוב עליית הנוער 2, אשקלון

ליצירת קשר סרקו את הברקוד

לימודי תעודה והשתלמויות לעובדי הוראה בפועל ובשבתון

השתלמויות בתחומים שונים

- ★ הוראה מתקנת קריאה, כתיבה וחשבון
- ★ אסטרטגיות למידה
- ★ כלים להבנה ולהתמודדות עם תלמידים בעלי הפרעות קשב וריכוז ולקויות למידה
- ★ טיפול באומנויות כאמצעי הוראה
- ★ ביבליותרפיה
- ★ פיתוח כישורים חברתיים בקרב ילדים
- ★ עקרונות השילוב לילדים דיפרנציאליים אשר מאונחנים בתפקוד גבוה
- ★ גיל ההזדמנות: להיות מחנך משמעותי
- ★ מעצבים את החינוך - העיצוב החזותי ככלי שימושי

לימודי תעודה

- ★ תכנית התמחות במדידה והערכה חינוכית בית ספרית
- ★ עריכה לשונית
- ★ מורה מומחה בהערכה וטיפול בתלמידים עם לקויות למידה
- ★ הכשרת גננות לגילאי לידה עד ארבע במגזר הפרטי
- ★ קורס הכשרה למנחי קבוצות
- ★ הוראה מתקנת באנגלית

מנחר גדול של קורסים בלמידה מרחוק

- ★ תזונה, מזון ומה שביניהם
- ★ פסיכופתולוגיה
- ★ מבוא לליקויי למידה והתנהגות
- ★ פסיכולוגיה התפתחותית
- ★ פסיכולוגיה חינוכית
- ★ דיאלוגים, נאומים וקונפליקטים
- ★ ביבליותרפיה וטיפול רגשי
- ★ ועוד

תכניות "אופק חדש"

- ★ תכנית לפיתוח מקצועי של סגני מנהלים שנה שנייה ואילך במתווה "אופק חדש"

לימודי פנאי/לימודי רשות

- ★ ציור בצבע על בסיס מודל אקדמי

לפרטים על לימודי תעודה והשתלמויות:

08-8588132/151/068/029/060

new.achva.ac.il

המכללה האקדמית
אחווה
מחר.